

ВІЙСЬКОВА МЕДИЦИНА

Рекомендаційний список літератури

Військова медицина є специфічною галуззю загальної медицини та охорони здоров'я яка являє собою систему наукових знань та напрямок практичної діяльності, що спрямовані на зміцнення здоров'я військовослужбовців в особливих умовах проходження військової служби, попередження та лікування захворювань і травм в цих умовах, а на період війни і бойових уражень, з метою збереження боєздатності військовослужбовців. Військова медицина об'єднує три основні складові частини: військово-медичну науку, метою якої є розробка теорії медичного забезпечення збройних сил у різних умовах діяльності мирного та воєнного часу; теорія охорони здоров'я (медичного забезпечення) збройних сил являє собою сукупність наукових знань про вплив на стан здоров'я військовослужбовців шкідливих умов військової праці, про особливості виникнення та перебігу бойових уражень, захворювань і патологічних станів особового складу військ, їх профілактики і лікування, включаючи принципи і спеціальні (медичні) методи захисту від бойових уражень, а також організацію медичного забезпечення військ у різних умовах мирного і воєнного часу.

КНИГИ

1. Бадюк М. І. Організація медичного забезпечення військ : підруч. для студентів вищ. мед. (фармацевт.) навч. закл. освіти України III–IV рівнів акредитації / М. І. Бадюк, В. В. Солярик, В. П. Токарчук ; ред. М. І. Бадюк ; Укр. військово-мед. акад. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Київ : Леся, 2014. – 492 с. : іл.

***Анотація:** У підручнику висвітлюються основні питання організації медичного забезпечення Збройних Сил України з врахуванням сучасних досягнень військової та військово-медичної науки. Окремі глави присвячені організації лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів у військах. Більш детально розглянуті питання організації розшуку, надання першої медичної допомоги та евакуації поранених і хворих з поля бою. Вперше подано основи організації медичного забезпечення українського миротворчого контингенту. Підручник відповідає навчальній програмі, що затверджена Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством освіти та науки України та Міністерством оборони України і призначений для студентів вищих медичних навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації.*

2. Вказівки з воєнно-польової хірургії / С. А. Асланян [та ін.] ; ред.: Я. Л. Заруцький, А. А. Шудрак ; Військ.-мед. департамент. – Київ : Чалчинська Н. В., 2014. – 400 с.

***Анотація:** Вказівки з воєнно-польової хірургії відображають спеціальні науково обґрунтовані положення щодо діагностики та лікування сучасної бойової хірургічної травми, призначені для забезпечення єдності хірургічної тактики, послідовності та наступності в наданні медичної допомоги пораненим та ураженим на етапах медичної евакуації. Вказівки з воєнно-польової хірургії розроблені колективом науково-педагогічних працівників кафедри військової хірургії Української військово-медичної академії у співробітництві з головними фахівцями МО України, призначені для медичного складу Збройних сил України та інших силових відомств.*

3. Довідник оперативних розрахунків медичної служби Збройних Сил України : навч.-метод. посіб. / О. Ю. Булах [та ін.] ; ред.: В. Б. Андронатій, Ю. Ф. Клівенко ; Укр. військ.-мед. акад. – Київ : Чалчинська Н. В., 2015. – 320 с.

***Анотація:** Метою розробки Довідника оперативних розрахунків медичної служби ЗС України є висвітлення основних етапів планування медичного забезпечення військ в різних умовах їх застосування у воєнних конфліктах та в надзвичайних ситуаціях природного і техногенного характеру. З метою якісного наукового аналізу оперативної обстановки та моделювання розрахунків потреби в силах і засобах медичної служби для медичного забезпечення військ, крім прийнятих методик, рекомендується залучати дані літературних джерел, які ґрунтуються на досвіді організації медичного забезпечення військ в сучасних воєнних конфліктах. Ознакою підготовки ЗС України в сучасних умовах є наближення до міжнародних стандартів, тому матеріали розділів Довідника викладені у порівнянні з аналогічними розділами, прийнятими в країнах Альянсу. Довідник може бути корисним для керівного складу медичної служби усіх рівнів під час прийняття рішення і планування медичного забезпечення застосування військ, а також для фахівців медичної служби в якості навчального посібника та науковців при виконанні наукових досліджень.*

4. Невідкладна військова хірургія : [посібник] : присвяч. військ. лікарям / Ін-т Бордена (США) ; ред.: В. Чаплик, П. Олійник, А. Цегельський ; пер. з англ. А. Кордіяк [та ін.]. – 4-те амер. перегл. і випр. вид. : укр. вид. – Київ : Наш формат, 2015. – 540 с. : іл.

***Анотація:** Своєчасне та якісне надання хірургічної допомоги є однією з головних умов збереження життя та профілактики важких ускладнень у поранених в умовах бойової діяльності військ. Лікарі, які захищають незалежність, суверенитет і територіальну цілісність України, надають медичну допомогу пораненим в антитерористичній операції, застосовують методи воєннопольової хірургії. Тридцять шість розділів посібника підготовлено фахівцями Науково-дослідного центру американської військової медицини Інституту Бордена, докладно описують діагностику та особливості лікування травм різних систем та анатомічних ділянок людського організму, правила сортування та евакуації поранених тощо. Посібник опирається на реальний бойовий досвід, здобутий армією США під час нещодавніх конфліктів в Афганістані та Іраку. Ознайомлення з досвідом військових хірургів США буде корисною для військових хірургів та організаторів військово-медичного забезпечення ЗСУ.*

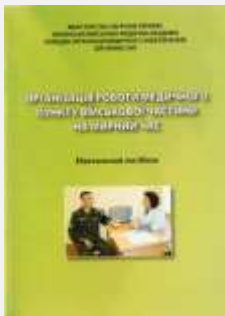
5. Організація медичного забезпечення військ (сил) у різних клімато-географічних умовах : навч. посіб. / А. С. Котуза [та ін.] ; Укр. військово-мед. акад. – Київ : Чалчинська Н. В., 2015. – 232 с.

***Анотація:** У підручнику висвітлюються основні питання організації медичного забезпечення Збройних Сил України з врахуванням сучасних досягнень військової та військово-медичної науки. Окремі глави присвячені організації лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів у військах. Більш детально розглянуті питання організації розшуку, надання першої медичної допомоги та евакуації поранених і хворих з поля бою; організації роботи медичної роти механізованої (танкової) бригади. Вперше подано основи організації медичного забезпечення українського миротворчого контингенту. Підручник призначений для студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації.*

6. Організація медичного забезпечення збройних сил європейських держав : навч. посіб. / М. І. Бадюк [та ін.] ; Укр. військ.-мед. акад., каф. організації мед. забезпечення збройних сил. – Київ : Чалчинська Н. В., 2015. – 104 с.

Анотація: Використання даного навчального посібника у навчально-виховному та педагогічному процесі на кафедрі організації медичного забезпечення збройних сил Української військово-медичної академії дозволить значно підвищити ефективність викладання основ курсу іноземної медичної термінології. Навчальний посібник розрахований на слухачів факультету підготовки військових лікарів та факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Української військово-медичної академії, також може використовуватись в системі професійної підготовки офіцерів медичної служби ЗСУ.

7. Організація роботи медичного пункту військової частини на мирний час : навч. посіб. / М. І. Бадюк [та ін.] ; Укр. військ.-мед. акад., каф. організації мед. забезпечення збройних сил. – Київ : Чалчинська Н. В., 2015. – 108 с.

Анотація: Використання даних методичних рекомендацій у практичній діяльності, а також у навчально-виховному та педагогічному процесі на кафедрі організації медичного забезпечення збройних сил Української військово-медичної академії і на кафедрах медицини катастроф та військової медицини вищих медичних навчальних закладів України дозволить в подальшому суттєво підвищити ефективність функціонування медичного пункту військової частини мирного часу, а також поглибити теоретичні знання слухачів УВМА із вищезазначених питань. Навчальний посібник може також успішно використовуватись в системі професійної підготовки офіцерів медичної служби Збройних сил України.

8. Стандарт підготовки І-СТ-3. Підготовка військовослужбовця з тактичної медицини / М-во оборони України ; розроб.: М. І. Бадюк [та ін.]. – Вид. 2-ге. – Київ : Леся, 2015. – 148 с.

Анотація: Стандарт підготовки передбачено для застосування Міністерством оборони України та Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями. Він може бути застосований в установах, закладах та організаціях усіх форм власності, що здійснюють підготовку (навчання) військовозобов'язаних та допризовників.

9. Світличний Е. В. Ультразвукова діагностика травми та її ускладнень : навч. посіб. / Е. В. Світличний, О. І. Гречаник ; Укр. військ.-мед. акад. – Київ : [б. в.], 2016. – 215 с. : іл.

Анотація: Навчальний посібник розроблений відповідно до програми підготовки та перепідготовки фахівців з ультразвукової діагностики Української військово-медичної академії. Основну увагу надано ультразвуковій діагностиці пошкоджень внаслідок поранень і травм органів грудної клітки, черевної порожнини, заочеревинного простору, судин. Розглянуті питання діагностики ранніх і пізніх інфекційних та неінфекційних ускладнень відповідно до перебігу травматичної хвороби, використання методів інтервенційної сонографії. В ознайомчому обсязі розкриті організаційні питання обстеження та надання допомоги пораненим під час військових дій і локальних збройних конфліктів. Посібник розрахований на слухачів Української військово-медичної академії, фахівців з ультразвукової діагностики.

10. Військова токсикологія, радіологія, медичний захист : підручник / О. Є. Левченко [та ін.] ; Укр. військ.-мед. акад. – Київ : Чалчинська Н. В., 2017. – 788 с.

Анотація: У підручнику розглядаються питання, що стосуються токсикології бойових та сильнодіючих отруйних речовин, характеристики дії іонізуючого випромінювання на організм людини, радіаційних уражень при дії ядерної зброї, при ядерних аваріях, описано складові елементи державної системи захисту особового складу збройних сил від хімічних і радіаційних факторів масового ураження мирного і воєнного часу.

Підручник розрахований на студентів вищих медичних навчальних закладів та лікарів-інтернів, лікарів-слухачів закладів післядипломної медичної освіти.

11. Воєнно-польова терапія : підруч. для лікарів-інтернів і лікарів-слухачів закл. (ф-тів) післядип. освіти / Г. В. Осьодло [та ін.] ; Укр. військ.-мед. акад. – Київ : Чалчинська Н. В., 2017. – 620 с. – (Бібліотека військового лікаря).

Анотація: У підручнику, який підготовлено відповідно до навчальних програм з воєнно-польової терапії, висвітлено основні положення теорії та практичної діяльності лікаря-терапевта при бойовій терапевтичній патології внаслідок збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій мирного часу. Особливу увагу приділено хворобам внутрішніх органів при пораненнях та ураженнях (променеви, токсичних, біологічних). Наведено основні поняття бойової психічної травми. Описано види та рівні реорганізації в умовах проведення АТО.

пораненнях та ураженнях (променеви, токсичних, біологічних). Наведено основні поняття бойової психічної травми. Описано види та рівні реорганізації в умовах проведення АТО.

12. Виноград Н. О. Військова епідеміологія : навч. посіб. / Н. О. Виноград, З. П. Василишин, Л. П. Козак. – Київ : Медицина, 2018. – 184 с.

Анотація: Навчальний посібник для проведення практичних занять з військової епідеміології для студентів V курсу медичного факультету складено згідно з додатком до програми навчальної дисципліни «Епідеміологія» щодо вивчення студентами питань військової медицини та медицини катастроф. У посібнику стисло викладено основи військової епідеміології та підходи до організації та проведення профілактичних і

протиепідемічних заходів у військах у мирний час і особливі періоди, зокрема в разі використання противником біологічної зброї. Кожний розділ, окрім інформаційного блоку, містить питання для самоконтролю, тестові завдання і ситуаційні задачі. Для студентів медичних закладів вищої освіти, навчальних закладів післядипломної освіти, лікарів.

13. Військово-польова хірургія : підруч. для студентів закл. вищ. освіти з мед. спеціальностями / ред.: В. Є. Корік, С. А. Жидков, В. Г. Богдан. – Київ : Центр учб. літ., 2018. – 352 с.

Анотація: Матеріали підручника відображають досвід військових медиків у воєнних конфліктах кінця XX і початку XXI ст., а також при ліквідації різних катастроф і стихійних лих. Підручник містить основні відомості з воєнно-польової хірургії і цілком відповідає програмі навчання студентів у вищих медичних навчальних закладах і програмі підготовки офіцерів медичної служби запасу. Особливу увагу приділено питанням сучасної

бойової хірургічної травми та її ускладненням. Подано принципи діагностики і лікування вогнепальних і мінно-вибухових поранень різної локалізації.

14. Воєнно-польова хірургія : практ. і навч. посіб. для військ. лікарів та лікарів системи ОЗ / Я. Л. Заруцький [та ін.] ; ред.: Я. Л. Заруцький, В. Я. Білий ; М-во оборони України, МОЗ України. – Київ : Фенікс, 2018. – 552 с.

Анотація: «Воєнно-польова хірургія» є методологічним продовженням «Вказівок з воєнно-польової хірургії» (2014), підручника «Воєнно-польова хірургія» (2016). Праця відповідає потребам практичних лікарів, які надають медичну допомогу в умовах бойових дій і надзвичайних ситуацій мирного часу як керівництво для дій, а також програмам з воєнно-польової хірургії та навчальним завданням підготовки слухачів Української військово-медичної академії, лікарів-інтернів, слухачів факультетів підвищення кваліфікації лікарів. Рекомендована як практичний і навчальний посібник для військових лікарів та лікарів системи охорони здоров'я України.

15. Екстрена медична допомога військовослужбовцям на догоспітальному етапі в умовах збройних конфліктів : навч. посіб. / М. І. Бадюк [та ін.] ; ред. М. І. Бадюк ; Укр. військ.-мед. акад. – Київ : Чалчинська Н. В., 2018. – 204 с.

Анотація: В навчальному посібнику вперше в Україні висвітлюються основні аспекти надання екстреної медичної допомоги військовослужбовцям в бойових умовах. Наведено алгоритми і протоколи екстреної медичної допомоги пораненим та хворим на догоспітальному етапі в умовах збройного конфлікту, для розробки яких використано стандарти НАТО. Навчальний посібник призначений для громадян України, які вивчають військову підготовку за програмою офіцерів запасу медичної служби на кафедрах Української військово-медичної академії і кафедрах медицини катастроф та військової медицини вищих медичних навчальних закладів України. Алгоритми і протоколи екстреної медичної допомоги військовослужбовцям можуть використовуватись у практичній роботі лікарів та медичного персоналу військових частин сил оборони України при наданні медичної допомоги пораненим на догоспітальному етапі як у повсякденній діяльності військ, так і в бойових умовах.

16. Акушерсько-гінекологічна допомога та збереження репродуктивного здоров'я жінок в умовах збройного конфлікту : монографія / Ю. Г. Антипкін [та ін.] ; ред. В. І. Цимбалюк. – Львів, 2020. – 160 с.

Анотація: Колективна монографія присвячена вирішенню актуальної наукової проблеми щодо акушерсько-гінекологічної допомоги та збереження репродуктивного здоров'я у жінок в умовах збройного конфлікту. Розвиток цього напрямку вимагає цілісного уявлення про здоров'я жінок, що проходять військову службу та з числа внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, висвітлюються особливості захворюваності серед жінок – військовослужбовців, надання їм медичної допомоги, тендерні аспекти впливу умов військової служби та перебування у зоні бойових дій на їх психологічний стан. Питання про становлення та інволюцію репродуктивної функції у жінок з огляду на стрес-асоційований характер розладів репродуктивного здоров'я і досі залишається відкритим, а розробка підходів до їх профілактики потребує врахування комплексного впливу факторів воєнного середовища ще на етапі підготовки жінок до військової служби. Монографія висвітлює ці питання і позначає основні шляхи вирішення наявних проблем. Ця праця буде корисною у практичній роботі лікарів-гінекологів та інших фахівців амбулаторно-поліклінічної, госпітальної та санаторно-курортної ланки.

17. Виноград Н. О. Військова епідеміологія : навч. посіб. / Н. О. Виноград, З. П. Василюшин, Л. П. Козак. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Медицина, 2021. – 184 с.

Анотація: Навчальний посібник для проведення практичних занять з військової епідеміології для студентів V курсу медичного факультету складено згідно з додатком до програми навчальної дисципліни «Епідеміологія» щодо вивчення студентами питань військової медицини та медицини катастроф, затвердженого 26 серпня 2014 року, та навчальних планів і програм циклів факультетів післядипломної освіти, з урахуванням вимог кваліфікаційних характеристик і стандартів освіти, на основі нормативно-директивних матеріалів МОЗ, МОН та МО України. У посібнику стисло викладено основи військової епідеміології та підходи до організації та проведення профілактичних і протиепідемічних заходів у військах у мирний час і особливі періоди, зокрема в разі використання противником біологічної зброї. Видання ілюстроване схемами, таблицями. Кожний розділ, окрім інформаційного блоку, містить питання для самоконтролю, тестові завдання і ситуаційні задачі, що дає змогу оцінювати ступінь засвоєння навчального матеріалу. Для студентів медичних закладів вищої освіти, навчальних закладів післядипломної освіти, лікарів різного фаху.

18. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни: теорія і практика : монографія / В. І. Цимбалюк [та ін.] ; ред. В. І. Цимбалюк. – Київ : Медицина, 2021. – 254 с.

Анотація: У монографії висвітлено проблеми розбудови системи охорони психічного здоров'я в Збройних силах України, організації психіатричної, наркологічної, медико-психологічної, а також волонтерської допомоги. Розкрито актуальні питання сфери психічного здоров'я учасників бойових дій на Сході України. Зокрема описано вплив чинників бойового середовища на військовослужбовців, клініко-психологічні характеристики посттравматичного стресового розладу, аддиктивні розлади, суїцидальні випадки, контузії та постконтузійний синдром. Наведено програму комплексної диференційованої терапії ПТСР у військовослужбовців. Особливу увагу приділено психологічній корекції порушень здоров'я сім'ї учасників бойових дій. Для студентів, магістрів, лікарів-інтернів медичних закладів вищої освіти України.

19. Діагностика, сортування, профілактика та лікування гострої променевої хвороби в умовах воєнного стану та бойових дій : метод. вказівки / Нац. наук. центр радіац. медицини, Голов. військ. клін. госпіталь, Укр. військ.-мед. акад. ; уклад.: В. І. Цимбалюк [та ін.]. – Київ, 2022. – 25 с.

Анотація: Методичні вказівки щодо діагностики, сортування, лікування та профілактики при радіаційних ураженнях створені на основі власного та кращого світового досвіду сучасної радіаційної медицини з метою надання лікарям чітких алгоритмів щодо діагностики, сортування та лікування уражених іонізуючим опроміненням у разі застосування країною-агресором російською федерацією ядерної зброї, а також аварії на ядерних об'єктах України в умовах ведення бойових дій і надзвичайних ситуаціях природного чи техногенного характеру. Надання відповідної допомоги є основним завданням та професійним обов'язком військових та цивільних закладів охорони здоров'я. Ця допомога постраждалим включає розпізнавання впливу іонізуючого опромінення, проведення діагностики, сортування та лікування уражених.

20. **Практикум з дисципліни «Загальна тактика»** : практикум для самост. роботи студентів мед. ф-тів ВНМУ ім. М. І. Пирогова / М. В. Матвійчук [та ін.] ; ред. М. В. Матвійчук ; Вінниц. НМУ ім. М. І. Пирогова, Каф. медицини катастроф та військ. медицини. – Вінниця, 2022. – 88 с.

Анотація: У посібнику наведено питання контролю основних положень з загальної тактики. Призначений для самостійної роботи.

21. **Військово-польова неврологія** : навч. посіб. / Харків. нац. мед. ун-т, каф. нервових хвороб, Запоріж. держ. мед.-фармацевт. ун-т, Каф. нервових хвороб ; уклад. В. Дарій [та ін.] ; ред.: В. Дарій, О. Товажнянська. – Харків ; Львів : Марченко Т. В., 2023. – 184 с. : іл.

Анотація: Навчальний посібник складений відповідно до «Освітньо-професійної програми вищої освіти». Автори виходили із сучасних вимог до викладання, контролю теоретичних знань, умінь та практичних навичок в умовах модульної системи оцінки навчання. Матеріали навчального посібника с керівництвом для проведення занять з неврології для військових лікарів, лікарів-інтернів спеціальності «Неврологія», лікарів-неврологів, медичних психологів, сімейних лікарів і розроблені вперше. З огляду на прогресивний розвиток неврології, зміни вимог до фахівців, даний посібник надалі буде вдосконалюватися і доповнюватися відповідно до педагогічних і професійних потреб.

22. **Практикум з дисципліни «Первинна військово-професійна підготовка»** : практикум для самост. роботи студентів мед. та фарм. ф-тів ВНМУ ім. М. І. Пирогова / М. В. Матвійчук [та ін.] ; ред. М. В. Матвійчук ; Вінниц. НМУ ім. М. І. Пирогова, каф. медицини катастроф та військ. медицини. – Вінниця : Твори, 2023. – 116 с.

Анотація: У практикумі наведено питання контролю основних положень з первинної військово-професійної підготовки. Практикум відповідає курсу первинна військово-професійна підготовка за програмою підготовки офіцерів запасу медичної служби, затверджений Військово-медичним департаментом Міністерства оборони України у 2017 р. та призначений для громадян України, які проходять навчання за програмою військової підготовки з військово-обліковими спеціальностями 901010 «Лікувальна справа в наземних військах, авіації та на кораблях (помічник лікаря)» та 909000 «Фармація». Практикум призначений для самостійної роботи.

23. **Харчування військовослужбовців Збройних Сил України** : навч. посіб. / У. Б. Лотоцька-Дудик [та ін.] ; Львів. НМУ ім. Д. Галицького, Вінниц. НМУ ім. М. І. Пирогова, Каф. медицини катастроф та військ. медицини. – Вінниця : Твори, 2023. – 76 с.

Анотація: У посібнику викладено проблеми організації харчування військовослужбовців ЗСУ. Наведено дані щодо складу раціонів харчування, порівняльна характеристика сухих пайків ЗСУ та країн-членів НАТО.

СТАТТІ В НАУКОВІЙ ПЕРІОДИЦІ

24. Мазуренко О. В. Тактична медицина як основна складова екстреної медичної допомоги при проведенні антитерористичних операцій / О. В. Мазуренко, Г. Г. Рошкін, В. О. Волошин // Медицина невідклад. станів. – 2014. – № 8. – С. 96–99.
25. Сучасні аспекти динаміки ендокринної патології серед військовослужбовців ЗС України / Р. М. Січінава [та ін.] // Вісн. проблем біології і медицини. – 2014. – Т. 3, № 3. – С. 192–195.
26. Кочін І. В. Особливості медико-санітарних втрат і організації екстреної медичної допомоги населенню та військовослужбовцям в зоні проведення антитерористичної операції / І. В. Кочін // Медицина невідклад. станів. – 2015. – № 6. – С. 44–51.
27. Стрес як загальна медико-соціальна проблема в умовах військової агресії // Укр. мед. часопис. – 2015. – № 1. – С. 11–12.
28. Шматенко О. П. Нормативні підходи у медикаментозному забезпеченні постраждалих військовослужбовців із торакоабдомінальною травмою / О. П. Шматенко, В. В. Трохимчук, А. М. Соломенний // Фармацевт. журн. – 2015. – № 1. – С. 3–6.
29. Епідеміологія вогнепальних ушкоджень хребта в Харківському регіоні під час військових дій на Сході України / В. О. Радченко [та ін.] // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2016. – № 3. – С. 5–10.
30. Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна: медико-психологічні наслідки та стратегії протидії / М. В. Маркова // Проблеми безперерв. мед. освіти та науки. – 2016. – № 4. – С. 6–10.
31. Особливості локалізації негоспітальної пневмонії у військовослужбовців, які лікувалися у Національному військово-медичному клінічному центрі «ГВКГ» / В. І. Трихліб [та ін.] // Інфекц. хвороби. – 2016. – № 3. – С. 58–65.
32. Полякова О. В. Досвід медичної евакуації тяжкопоранених та хворих із зони проведення антитерористичної операції військовими лікарями Дніпропетровського шпиталю / О. В. Полякова, О. Ю. Сорокіна, Ю. Д. Ухач // Медицина невідклад. станів. – 2016. – № 4. – С. 215.
33. Сайко О. В. Особливості перебігу гострого періоду струсу головного мозку, отриманого військовослужбовцями в зоні проведення антитерористичної операції / О. В. Сайко // Медицина невідклад. станів. – 2016. – № 6. – С. 65–71.
34. Ткачук І. М. Удосконалення педагогічного процесу задля підвищення якості профілактики серцево-судинних захворювань у військовослужбовців / І. М. Ткачук // Проблеми без перерв. мед. освіти та науки. – 2016. – № 4. С. 11–16.
35. Шекера О. Організація лікувально-евакуаційного забезпечення військ під час надзвичайних ситуацій соціально-політичного та воєнного характеру / О. Шекера // Упр. закл. охорони здоров'я. – 2016. – № 1. – С. 34–50.
36. Гур'єв С. О. Сучасний стан проблеми хірургічної допомоги військовослужбовцям внаслідок сучасних бойових дій на етапах медичної допомоги / С. О. Гур'єв, П. В. Танасієнко, І. П. Марцинковський // Biomedical and Biosocial Anthropology. – 2017. – № 29. – С. 228–232.
37. Данілевська Н. В. Етіопатогенетичні та нозоструктуральні складові порушень сну у військовослужбовців – учасників АТО / Н. В. Данілевська // Мед. психологія. – 2017. – Т. 12, № 4. – С. 38–40.
38. Сайко О. В. Гіпно-сугестивна терапія нічного енурезу у військовослужбовців, які захворіли в зоні збройного конфлікту під час проведення антитерористичної операції / О. В. Сайко, М. П. Лучкевич, І. Є. Гайда // Медицина невідклад. станів. – 2017. – № 2. – С. 123–127.

39. Ткачук І. М. Оцінка ефективності комплексного підходу до оптимізації лікування артеріальної гіпертензії у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції / І. М. Ткачук // Здобутки клініч. і експеримент. медицини. – 2017. – № 4. – С. 100–103.
40. Волянський О. М. Проблемосфокусована реабілітація військовослужбовців з вогнепальними пораненнями кінцівок / О. М. Волянський, А. Ю. Кіх // Медицина болю. – 2018. – Т. 3, № 2 (Додаток 1: Реабілітаційна медицина). – С. 17.
41. Гайда І. М. Особливості структури та перебігу сучасної бойової травми у військовослужбовців Збройних Сил України / І. М. Гайда, М. І. Бадюк, Ю. І. Сушко // Патологія. – 2018. – Т. 15, № 1. – С. 73–76.
42. Данілевська Н. В. Особливості структурних компонентів психологічної підтримки госпіталізованих військовослужбовців, які брали участь в АТО / Н. В. Данілевська // Мед. психологія. – 2018. – Т. 13, № 1. – С. 10–13.
43. Клініко-епідеміологічні характеристики постраждалих унаслідок АТО на сході України, яким було надано допомогу на догоспітальному (тактичному) та ранньому госпітальному етапі / С. О. Гур'єв [та ін.] // Травма. – 2018. – Т. 19, № 2. – С. 20–23.
44. Невідкладні стани військовослужбовців з хірургічною бойовою травмою / М. І. Бадюк [та ін.] // Клініч. хірургія. – 2018. – Т. 85, № 11. – С. 49–52.
45. Осадчий О. Відновлювальна хірургія у практиці військових і цивільних медиків: сучасні досягнення / О. Осадчий // Укр. мед. часопис. – 2018. – № 1. – С. 44–47.
46. Сайко О. В. Неврологічна симптоматика в гострому періоді струсу мозку на етапі медичної евакуації з військово-мобільного госпіталю / О. В. Сайко // Міжнар. неврол. журн. – 2018. – № 2. – С. 19–25.
47. Слесаренко Ю. О. Особливості діагностики та лікування негоспітальної пневмонії на етапах медичної евакуації у військовослужбовців Збройних Сил України, які проходять військову службу в зоні проведення антитерористичної операції / Ю. О. Слесаренко // Укр. мед. часопис. – 2018. – Т. 2, № 1. – С. 42–44.
48. Тарасенко В. О. Дослідження фізико-хімічних показників крему комплексної дії для лікування ранового процесу поранених військовослужбовців / В. О. Тарасенко, Л. Л. Давтян // Актуал. питання фармацевт. і мед. науки та практики. – 2018. – Т. 11, № 1. – С. 69–73.
49. Актуальні питання медичного захисту військовослужбовців Збройних сил України від бойових отруйних речовин / Л. А. Устінова [та ін.] // Медицина невідклад. станів. – 2019. – № 8. – С. 82–90.
50. Особливості організації надання хірургічної допомоги легкопораненим на рівнях медичного забезпечення / І. П. Хоменко, С. О. Король, В. Ю. Шаповалов, Е. В. Хорошун // Військ. медицина України. – 2019. – Т. 19, № 3. – С. 15–18. – Режим доступу: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/46/35>
51. Удосконалення екстреної медичної допомоги військовослужбовців ЗСУ у невідкладних станах за стандартами НАТО / І. Ф. Гончаренко, А. П. Казмірчук, П. В. Мацера [та ін.] // Військ. медицина України. – 2019. – Т. 19, № 4. – С. 31–36. – Режим доступу: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/23/15>
52. Сайко О. В. Клініко-неврологічні особливості судинної патології головного мозку у військовослужбовців, евакуйованих із зони проведення Операції об'єднаних сил / О. В. Сайко // Медицина невідклад. станів. – 2019. – № 8. – С. 95–100.
53. Стеблюк В. В. Організація медико-психологічної допомоги військовослужбовцям збройних сил України / В. В. Стеблюк, А. В. Швець, К. В. Проноза-Стеблюк // Мед. психологія. – 2019. – Т. 14, № 3. – С. 79–84.

54. Сучасні підходи до реабілітації військовослужбовців з вогнепальними поліструктурними пораненнями верхньої кінцівки / І. В. Рой [та ін.] // Клініч. хірургія. – 2019. – Т. 86, № 5. – С. 34–38.
55. Кушнір В. О. Перспективи скринінгу новоутворень шкіри у військовослужбовців ЗСУ / В. О. Кушнір // Укр. журн. дерматології, венерології, косметології. – 2020. – № 3. – С. 93–98.
56. Лищишин М. З. Стан та перспективи розвитку військової стоматології в Україні / М. З. Лищишин, В. В. Коваленко // Мед. перспективи. – 2020. – Т. 25, № 1. – С. 9–17.
57. Надання медичної допомоги військовослужбовцям і цивільному населенню в клінічних установах Національної академії медичних наук України під час АТО/ООС / В. І. Цимбалюк [та ін.] // Мед. перспективи. – 2020. – Т. 25, № 3. – С. 40–49.
58. Клініка і діагностика вогнепальних непроникаючих черепно-мозкових поранень у локальній війні / А. О. Данчин, О. М. Гончарук, М. С. Алтаброурі [та ін.] // Укр. інтервенц. нейрорадіологія та хірургія. – 2021. – № 2. – С. 34–43. – Режим доступу: https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/09_03_22-6.pdf
59. Кравчук В. В. Система заходів психофізіологічного супроводу професійної діяльності військових льотчиків / В. В. Кравчук // Військ. медицина України. – 2021. – Т. 2, № 4. – С. 40–47. – Режим доступу: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/225/151>
60. Нові підходи до надання допомоги хворим хірургічного профілю в умовах пандемії «COVID-19» на базі Військово-медичного клінічного центру Центрального регіону / В. О. Шапринський [та ін.] // Вісн. Вінниц. нац. мед. ун-ту. – 2021. – Т. 25, № 1. – С. 132–137.
61. Організація етапної реабілітації військовослужбовців з вогнепальними дефектами м'яких тканин на рівнях надання медичної допомоги / К. Д. Бабов [та ін.] // Мед. перспективи. – 2021. – Т. 26, № 4. – С. 188–195.
62. Швець А. В. Психофізіологічні аспекти розвитку «гібридної війни» / А. В. Швець // Військ. медицина України. – 2021. – Т. 2, № 4. – С. 48–59. – Режим доступу: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/226/152>
63. Скоринг професійного довголіття хворих на артеріальну гіпертензію військовослужбовців – учасників сучасних збройних конфліктів / А. А. Воронко [та ін.] // Сімейна медицина. – 2022. – № 4. – С. 11–17.
64. Чала С. К. Імерсивні ситуаційні завдання у військових навчальних закладах: чинники для прогностичного визначення кардіологічного толерантності / С. К. Чала // Укр. наук.-мед. молодіж. журн. – 2022. – № 3 (Спецвип.) – С. 97–98.
65. Ніканоров О. К. Особливості фізичної терапії військовослужбовців з ампутацією нижніх кінцівок / О. К. Ніканоров, О. О. Крикунов // Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія. – 2023. – № 2. – С. 84–87.
66. Подовження професійного довголіття хворих на артеріальну гіпертензію військовослужбовців – учасників сучасних збройних конфліктів / А. А. Воронко [та ін.] // Сімейна медицина. – 2023. – № 1. – С. 28–34.
67. Сучасні реабілітаційні інтервенції у фізичній терапії військовослужбовців із травматичним ураженням периферичних нервів нижніх кінцівок / О. О. Беспалова [та ін.] // Art of Medicine. – 2024. – № 1. – С. 227–234.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

68. **Домедична допомога в умовах бойових дій** : метод. посіб. / В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима [та ін.]. – Київ : Середняк Т. К., 2014. – 80 с. – Режим доступу: <https://tck.pl.ua/wp-content/uploads/2021/02/Domedychna-dopomoha-v-umovakh-boyovykh-diy.pdf>

Анотація. В посібнику описано основні елементи надання домедичної допомоги пораненим на полі бою та відповідає визначенням міжнародним стандартам «*care under fire*».

69. **Адаптована настанова. Тактична екстрена медична допомога** / Держ. експерт. центр МОЗ України. – [Київ], 2016. – 45 с. – Режим доступу: https://dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2016_612_akn_ekstr.pdf

70. **Ротчук С. Тактична медицина для підрозділів спеціального призначення** / С. Ротчук, С. Березан – Київ, 2016. – 146 с. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rotchuk_Serhii/Taktychna_medytsyna_dlia_pidrozdiliv_spetsialnoho_pryznachennia.pdf

Анотація. Даний посібник є квінтесенцією досвіду і знань, отриманих за час існування підрозділу «Азов». Склад підрозділу «Азов» має багатонаціональний характер, разом з добровольцями з Європи до нас прийшов міжнародний досвід надання невідкладної медичної допомоги в умовах ведення бойових дій. За основу курсу підготовки бійців з надання невідкладної медичної допомоги в умовах ведення бойових дій взята програма CLS (Combat Lifesaver), що добре зарекомендувала себе у всьому світі. З огляду на особливості ведення гібридної війни, програма була доповнена темами й розділами, необхідність яких була підтверджена в ході проведення АТО. «Посібник з тактичної медицини» створено бійцями полку «Азов» для своїх побратимів.

71. **Основи розробки єдиних протоколів екстреної медичної допомоги, як складової цивільно-військової взаємодії** : метод. рек. / уклад. : Г. Г. Роцін, В. Ю. Кузьмін, О. В. Мазуренко [та ін.]. – Київ, 2020. – 27 с. – Режим доступу: https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/11_03_22-8.pdf

72. **Військова гігієна** : навч. посіб. / М. Г. Щербань, Е. М. Хорошун, В. А. Капустник [та ін.]. – Харків : ХНМУ, 2022. – 219 с. – Режим доступу: <http://surl.li/udzwz>

Анотація. Навчальний посібник «Військова гігієна» підготовлено для цільового використання як методичне видання з військової гігієни для оперативного підвищення кваліфікації у період війни з російським агресором фахівців військової державної санітарно-епідеміологічної та медичної служб, а також фахівців інших військових служб Збройних сил України, діяльність яких пов'язана з вирішенням проблем охорони здоров'я та забезпеченням високої боєздатності особового складу діючих військових підрозділів. Стишло, акцентовано, але в достатньому обсязі для успішного виконання службових обов'язків фахівцями військових підрозділів ЗСУ систематизовано сучасну інформацію з військової гігієни та трансформовано її у форматі методичних і організаційних основ забезпечення проведення санітарно-епідеміологічного нагляду й медичного контролю за здоров'ям, і боєздатністю особового складу та успішним функціонуванням військових формувань. Навчальний посібник призначений для фахівців військових підрозділів ЗСУ, а також для студентів медичних закладів вищої освіти.